

האם הגיע הזמן לבנות את בית המקדש?

1. ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה כ

והמצוה העשרים היא שצונו לבנות בית עבודה. בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד ואילו יהיה ההליכה והעליה לרגל והקבוץ בכל שנה כמו שיתבאר (מ"ע כז - ט לט מו נב - ד פג - ה ול"ט פט - צ קנו) והוא אמרו יתעלה (ר"פ תרומ') ועשו לי מקדש. ולשון ספרי (ראה יב י - יא וסנה' כ ב) שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך (מ' קעג) ולבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרעו שלעמלק (מ' קפח). הנה התבאר שבנין בית הבחירה מצוה בפני עצמה. וכבר בארנו (ריש שרש יב) שזה הכלל הוא כולל חלקים ושהמנורה והשלחן והמזבח וזולתם כלם הם מחלקי המקדש והכל ייקרא מקדש וכבר ייחד הציווי בכל חלק וחלק. אמנם אמרו במזבח (ס"פ יתרו) מזבח אדמה תעשה לי, שייחשב בכתוב הזה שהוא מצוה בפני עצמה חוץ ממצות מקדש, הענין בו כמו שאספר לך. אולם פשטיה דקרא הנה הוא מדבר בשעת היתר הבמות שהיה מותר לנו בזמן ההוא שנעשה מזבח אדמה בכל מקום ונקריב בו. וכבר אמרו עליהם השלום כי ענין זה הוא שצוה לבנות מזבח שהיה מחובר בארץ ושלא יהי' נעתק ומטלטל כמו שהיה במדבר. והוא אמרם במכילתא דר' ישמעאל בפירוש זה הפסוק כשתכנס לארץ עשה לי מזבח המחובר באדמה. וכאשר היה הדבר כן הנה זה הציווי נוהג לדורות והוא מחלקי המקדש רוצה לומר שיבנה מזבח מאבנים בהכרח. ובמכילתא (ס"פ יתרו ור"פ אם כסף הוב' במ' מד וקצז) אמרו בפירוש אמרו יתעלה (שם) ואם מזבח אבנים תעשה לי אמרו רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אחד מהם ואם מזבח אבנים. אמרו ואם מזבח אבנים חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר אבנים שלמות תבנה את מזבח י"י אלהיך. וכבר התבאר דיני מצוה זו בכללה כלומר בנין המקדש ותבניתו ובנין המזבח ודינו במסכתא מחוברת לזה והיא מסכת מדות. וכן התבאר תבנית המנורה והשלחן ומזבח הזהב ומקומם בהיכל בגמר מנחות (כח - ט א, צו - ט ב) ויומא (לג ב):

2. ספר מצוות גדול עשין רמזי מצוות עשה

אלו הם מצות המקדש

קסג לבנות בית הבחירה שנאמר (שמות כה, ח) ועשו לי מקדש וגומר וכן תעשו ונאמר (דברים יב, יא) והיה המקום אשר יבחר ה' א - להיכם לשכן את שמו שם וגומר. שם ביארנו היאך נעשו האולם וההיכל והעזרה והמזבחות והכלים והשערים והלשכות ודין קדושת הבית וקדושת העיר אם היא עדיין קיימת: (סה"מ כ, בית הבחירה פ"א ה"א)

3. ספר החינוך פרשת תרומה מצוה צה

מצות בנין בית הבחירה

לבנות בית לשם ה', כלומר שנהיה מקריבים שם קרבנותינו אליו, ושם תהיה העליה לרגל וקבוץ כל ישראל בכל שנה, שנאמר [שמות כ"ה, ח'] ועשו לי מקדש. וזאת המצוה כוללת עמה הכלים הצריכים בבית אל העבודה, כגון המנורה והשלחן והמזבח וכל שאר הכלים כולם.

משרשי מצוה זו, מה שתראה בסוף דברי. ואכן מיראתי להתקרב אל משכן השם, כי ידעתי כל הקרב הקרב אם לא התקדש למדי לא יראה הבית וחי, גם הכהנים הנגשים אל ה' לעבודה יתקדשו בבואם אל הקודש לפני, והלויים אחי הטהרו, וינף אהרן אותם תנופה טרם יתנו קולם בהיכל השם, אמרתי גם אני אגיד עצתי, ואערוך התנצלותי נגד זקני, וארחץ בנקיון כפי טרם אעלה בית ה'.

ידוע הדבר ומפורסם בינינו העם מקבלי המצוות, כי שבעים פנים לתורה, ובכל אחת מהן שרשים גדולים ורבים, ולכל שורש ושורש ענפים, כל אחד ישא אשכול גדול של פירות נחמדים להשכיל לבות, יום יום יוציאו פרח לשוקדים עליהם, פרחי חכמה ושכל טוב, כל עינים מאירות ורחבה ונסבה עומק חכמתה עד שאין כח באדם להשיג תכליתה, כמו שהעיד המלך החכם [קהלת ז', כ"ג] אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ועם כל זה אין להרפות ידי העוסק בה, כי אם מעט ואם הרבה ממנה יאכל כולה מתוקה, ואם יש כמה אשר מפרי עץ הגן לא תשיג ידם לקחת, יקחו להם עלהו לתרופה. ואנכי עם דעתי גודל ערכה ורוב עמקה, וכי פליאה ממני נשגבה, פערתי פי לדבר בה, ואסמוך במה שלמדוני רבותי [ע"ז דף י"ט ע"א] ליגרוס איניש ואף על גב דלא ידע מאי קאמר, שנאמר [תהילים קי"ט, כ'] גרסה נפשי לתאבה.

דע בני, כי כל אשר יגיע אצל השם יתברך בעשות בני אדם כל מצוותיו, איננו רק שחפץ השם יתברך להיטיב לנו, ובהיות האדם מוכשר ומוכן בעשיית אותם המצוות לקבל הטובה אז ייטיב אליו השם, ועל כן הודיעם דרך טוב להיותם טובים, והיא דרך התורה כי בה יהיה האדם טוב, **נמצא שכל המקיים מצוותיו השלים חפצו באשר הוא ראוי אז לקבל טובתו, וכל שאינו מכין עצמו לכך רעתו רבה, שיודע חפץ השם יתברך במה, והוא יעשה מעשיו כנגד חפצו.** ופרשה אחת נכתבה בתורה להודיענו עיקר זה לבד, והיא מה שכתוב בסדר והיה עקב [דברים י', י"ב], ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' עד לטוב לך, כלומר איננו שואל מעמך דבר בעשותך מצוותיו, רק שרצה בטובו הגדול להיטיב לך, וכמו שכתוב אחריו [שם, י"ד] הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה, כלומר ואינו צריך למצוותיך, רק מאהבתו אותך לזכותך.

ויש בעושי המצוות ישימו מגמת פניהם אל הטובה המעודדת אליהם בעשייתן לבד, כי ידעו שבסיבתן תנוח עליהם הברכה והטוב, ואל הכוונה ההיא יתעסקו בהן לעולם, ואלה חלקם בחיים וזוכין לעדן גן אלהים, ואולם לא הגיעו אל תכלית הכוונה הטובה. אבל יש אשר זכו ונתן להם השם יתברך לב לדעת ולהכיר במדותיו המעולות, ומתוך הכרתם יתקשרו מורשי לבבם באהבתו קשר חזק ואמיץ, עד שישימו כל כוונת הכנת גופם כדי להשלים חפץ השם יתברך לרוב חשקם אותו, ואל התועלת המעודדת להם בעסק ההוא לא ישתו לב, והיא המעלה הגדולה שעלו אליה האבות הקדושים השלשה, והרבה מבניהם אחריהם, זכר כלם לברכה, וזאת היא המדרגה העליונה שאפשר לבן אדם לעלות.

ומעתה בהיות הנחת דעתינו על זה בענין מצוותיו ברוך הוא, תחייב אותנו לאמר כי בנין בית לשם יתברך, ועשותינו בה תפלות וקרבנות אליו, הכל להכין הלבבות לעבודתו יתעלה, לא מהיותו צריך לשבת בין אנשים ולבוא בצל קורותם, ואם ארזי לבנון יבנוהו או ברותים, כי השמים ושמי השמים לא יכללוהו, וברוחו יעמודו, אף כי הבית אשר בנו בני האדם צריך כבודו חלילה, הלא ידועים הדברים וברורים שהכל להכשר גופותינו, כי הגופות יוכשרו על ידי הפעולות, וברבות הפעולות הטובות ורוב התמדתן מחשבות הלב מטהרות מתלבנות מזדקקות. והשם חפץ בטובתן של בריות כמו שאמרנו, ועל כן ציונו לקבוע מקום שיהיה טהור ונקי בתכלית הנקיות, לטהר שם מחשבות בני איש ולתקן לבבם אליו בו, והוא ברוך הוא בחר אותו המקום והכינו אל הטובה לבני אדם, אולי מהיותו אמצעות העולם בכיוון, והאמצעות נבחר מן הקצוות, או מן הטעם שיהיה ברוך הוא היודע. ומתוך הכשר המעשה וטהרת המחשבה שיהיה לנו שם יעלה שכלינו אל הדבקות עם השכל העליוני, ועל דרך הפשט על הצד הזה נפרש שריית השכינה במקום ההוא. ואף על פי שהאמת כי אמרו זכרונם לברכה [מגילה כ"ח ע"א] קדושתן עליהם אפילו כשהו שוממין, שמשמע בזה שאין כל סיבת שריית השכינה שם מצד העובדים, אפשר לומר כי אותו המקום בחרו האל לברך בני האדם אשר ברא ממנו, כמו שאמרנו, וכמו שהיה חפצו לשלוח לבני אדם נביא להורותם דרך ילכו בה ויזכו לקיום נפשותם, כמו כן חפץ בחסדיו הגדולים לקבוע להם מקום בארץ שיהיה נכון אל טובת הבריות וזכותם, וכל זה מחסדיו על בריותיו. ומכל מקום לעולם תתרבה שם הברכה והקדושה לפי הפעולות הטובות שיעשו שם בני - אדם, ואז עם הפעולות

הטובות יפתחו מעיינות הטוב כנגדו, כי באמת אינו דומה קדושת המקום בחורבנו לקדושתו בישובו .

והנחת הטעם הזה בענין הבית, תחייב אותנו גם כן לסמוך אל הטעם הזה בעצמו לפי הפשט ענין הקרבנות, ושבת עובד, וכלים יקרים ידועים. הלא אמרנו כי עיקרי הלבבות תלויין אחר הפעולות, ועל - כן כי יחטא איש לא יטוהר לבו יפה בדבר שפתיים לבד, שיאמר בינו ולכותל חטאתי לא אוסיף עוד, אבל בעשותו מעשה גדול על דבר חטאו, לקחת ממכלאותיו עתודים ולטרוח להביאם אל הבית הנכון אל הכהן, וכל המעשה הכתוב בקרבני החוטאים, מתוך כל המעשה הגדול ההוא יקבע בנפשו רוע החטא, וימנע ממנו פעם אחרת. וכעין טעם זה מצאתי לרמב"ן זכרוננו לברכה על צד הפשט, שכתב בשם אחרים, וזה לשונו, כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה, צוה השם יתברך כי כאשר יחטא יביא קרבן ויסמוך עליו ידיו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדיבור, וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, וכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו. כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהים בגופו ונפשו, וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו, לולי חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכופר הקרבן, שיהיה דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו, והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו, וקרבן התמיד בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא תמיד, ואלה דברים מתקבלין מושכין הלב כדברי הגדה, עד כאן. והאריך הוא עוד בענין, וכתב, ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם וכו', כמו שכתוב בפרושיו בפרשת ויקרא .

ועוד נוסיף דברים על צד הפשט, ונאמר כי מזה השורש ציונו האל להקריב לעולם מהדברים שלב אדם הומה בהן, כמו הבשר והיין והפת, כדי שיתעורר הלב יותר עם העסק בהם, ולעני חייב להביא ממעט קמחו אשר עיניו ולבו עליו כל היום. ועוד יש התעוררות אחר ללב בקרבן הבהמות מצד הדמיון, שגוף האדם והבהמה ידמו בכל עניניהם, לא יתחלקו רק שבזה נתן השכל ולא בזה. ובהיות גוף האדם יוצא מגדר השכל בעת החטא, יש לו לדעת שנכנס בעת ההיא בגדר הבהמות אחר שלא יחלקם רק הוא לבדו, ועל כן נצטוו לקחת גוף בשר כגופו, ולהביאו אל המקום הנבחר לעלוי השכל ולשרפו שם, ולהשכיח זכרו, כליל יהיה, לא יזכר ולא יפקד, תחת גופו, כדי לצייר בלבבו ציור חזק שכל ענינו של גוף בלי שכל אבד ובטל לגמרי, וישמח בחלקו בנפש המשכלת שחננו האל שהיא קיימת לעולם, וגם לגוף השותף עמה יש קיום בתחיה בסיבתה בלכתו בעצתה, כלומר שישמר מן החטא, ובקבעו ציור זה בנפשו יזהר מן החטא הרבה, והבטיחה התורה שבמעשה הגדול הזה ובהסכמת עושהו שיתנחם על חטאו מלב ומנפש, תכופר אליו שגגתו. אבל הזדונות לא יספיק לכפרם דמיון זה, כי הזד לא יוכח בדמיונות ודברים, שבת לגו כסילים .

ואל יקשה עליך בהנחת טעם זה איך נביא קרבן נדבה לעולם, כי טעמנו זה יסבול גם הנדבות, שאחר שאמרנו שהקרבן דמיון להשפלת הגופות ולעלוי הנפשות, אף בלא חטא ידוע ימצא בו המקריב תועלת לקחת מוסר .

ובקרבן עזאזל שנשלח חי אל מקום החורבן והכליון נאמר בפשט הענין, לבל ידמה החוטא הגמור שאחר שתקבל נפשו עונש על חטאיה, תשוב לעמוד במקום הטובים או תהיה לה השארות וטובה קצת ואפילו יהיה כירבעם בן נבט וחבריו, כמו שהוא רואה כל השנה כולה. שיש לגוף הבהמה שהוא לדמיון גוף החוטא השארות קצת בית השם יתברך באפר שנשאר שם בעת השריפה, לא יוציאוהו מן הבית עד אחר זמן הרבה, על כן בשעיר החי הנושא כל העוונות, יראו רמז כי החוטא שעוונותיו מרובין, כמו האפיקורוסין ושכפרו בתורה ובתחיית המתים וכל המצירים לישראל בכלל, לא יראו בטובה לעולם ותולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, כמעשה השעיר בנשאו רבוי עוונות כל ישראל יושלך לגמרי אל ארץ גזירה, לא ימצא בית השם לא לשחיטה ולא לזריקה, זכרו יאבד מני ארץ. וזהו שאמרו זכרונם לברכה [ירושלמי יומא פ"ו ה"ג] כי בשעה שישראל מרוצין לא הגיע לחצי ההר עד

שנעשה אברים אברים, להודיע דמיון החוטא הגמור כי כן יאבד מהרה ויהיה כלה כליון גמור, למען ילמדו ויקחו מוסר ויטיבו דרכיהם, וזהו הסימן הטוב להם, שאין מלמד מוסר אלא האוהב, כמו שכתוב [משלי י"ג, כ"ד] ואוהבו שוחרו מוסר.

ובענין חילוק הקרבנות בשחיטתן ובמתנות הדם ובחלק הכהנים ויתר פרטיהן רבים, אם נאמר לפי הפשט שהיה כן להיות מחשבת העובד מכוונת אל העבודה הרבה, כי החילוקין יכריחו כיוון המחשבה בדבר, לא נעלה בידינו רק דברי נערות. וכלל הדברים כי גם בפשטים לא נמצא ידינו ורגלינו בלתי סעד המקובלים, ואליהם נכרע אפים ויפתחו לנו בכל אלה העינים.

ואולם אין לקרותינו מכת הכסילים בהוציאנו כל רוחנו בדברים, כי בפסולת רב מעט אוכל נמצא לעתים, גם כי ראינו לרבותינו זכרונם לברכה כיוצא בדברינו אומרים, שאמרו בקרבן סוטה, היא עשתה מעשה בהמה, לפיכך תקריב שעורים [סוטה דף י"ד ע"א], ובקרבן מצורע, הוא עשה מעשה פטיט, יקריב צפרים [ערכין דף ט"ז ע"ב], וכדומה לזה אמרו זכרונם לברכה בענין הנדה, מפני מה אמרה תורה לישב שבעה נקיים, שתהא חביבה עליו ביותר [נדה דף ל"א ע"ב], ובאמת שאין כל זה לדעתם תכלית הכונה בדברים, רק להודיע כי ענין המצוה יסבול הרבה רמזים מלבד עקריה גדולים וחזקים.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [זבחים דף קי"ב ע"ב] שקודם שנבנה הבית בירושלים היו מקריבין קרבנות בשאר מקומותם, אבל משנבנה הבית נאסרו כל המקומות לבנות בם בית לשם ולהקריב שם, שנאמר [תהילים קל"ב, י"ד] זאת מנוחתי עדי עד. ואלו הם הדברים שהם עיקר בבנין הבית, עושין בו קודש וקודש קדשים, ויהיה לפני הקודש מקום אחד והוא הנקרא אולם, ושלשתן נקראין היכל. ועושין מחיצה אחת סביב להיכל רחוק ממנו כעין קלעי החצר שהיו במדבר, וכל המוקף במחיצה זו שהוא כעין חצר אהל מועד הוא הנקרא עזרה, והכל נקרא מקדש. ועושין במקדש הכלים הכתובים בתורה שצריכים שם. ומה שאמרו שכל כלי הקודש שניקבו או נסדקו שמיד מתיכין אותן ועושין אותן חדשים, וסכין שנשמט מקתו או נפגם אין מתקנין אותו אלא גוזזין אותו מיד, שאין עניות במקום עשירות, ועושין בתוך העזרה גבולין, עד כאן לישראל עד כאן לכהנים, ובנין סמוך לה בתים להשתמש בהן לכל צרכי המקדש, וכל אחת נקראת לשכה, ויתר פרטיה, כגון בנין הבית כיצד, ותבניתו וכל מדותיו, ובנין המזבח ומשפטיו, מבוארים במסכת מדות, וכן תבנית המנורה והשלחן ומזבח הזהב, ומקומם בהיכל, בגמרא מנחות [דף כ"ח ע"א וצ"ז ע"א ואילך] ויומא [דף ל"ג ע"ב].

ונוהגת מצוה זו בזמן שרוב ישראל על אדמתן. וזו מן המצוות שאין מוטלות על היחיד כי אם על הצבור כולן, כשיבנה הבית במהרה בימינו יתקיים מצות עשה.

4. מנחת חינוך פרשת תרומה מצוה צה אות א

והרב המחבר כת' כאן בתחלת המצוה ז"ל וזאת המצוה כוללת עמה הכלים הצריכים לעבודה בבית המקדש כגון המנורה ושאר הכלים נראה מדבריו דהמנורה וכל הכלים הם דיני המצוה של עשיית מקדש ובר"מ כאן אינו מבואר בלשון הזה רק מצות עשה לעשות בית כו' אח"ז בה"ו כתב דינים דעושים כלים כו' אבל אין זה דיני המצות של מצות עשה זו. ואפשר דעשיית המנורה הוא דיני המצות של הדלקת נרות דהדלקה יהי' על תואר כך וכך במנורה וכן השלחן הוא דיני המצוה מעריכת לחם הפנים. וכיור דיני המצוה מרחיצת ידים ורגלים ובודאי הכלים הללו אין מעכבין אם אין מנורה או שלחן מכל מקום מקריבין קרבנות דלא שמענו שהכלים הללו יעכבו. אך באמת יש הרבה דיני המצוה שאין מעכבין אם כן אפשר שהוא מדיני מצוה זו ומכל מקום א"מ. אך הסברא נותנת דהכלים הללו לאו מדיני מצות של עשיית מקדש הם רק כמ"ש. דמנורה הוא ממצות הדלקה. ושלחן מלחה"פ. וכיור מרחיצת ידים ורגלים. ומזבח הזהב ממצות עשה של קטורת. וכדומה לי שכבר התעורר בזה הרמב"ן ז"ל בס' המצות ואינו ת"י כעת. והנה כלים הללו אין מעכבין בעבודה וכן מבואר בתורה

עשיית ארון בתוך כלי המקדש ואינו מעכב ובבית שני לא היה הארון כידוע ומבואר כאן בר"מ וכן כל הכלים הללו א"מ למצוה זו ואפשר דמזבח החיצון שהוא עיקר דכל הקרבנות מקריבים עליו אם כן בלא זה אינו קרוי בית המקדש כי עיקר המקדש להקריב קרבנו' אבל המנורה או מזבח הפנימי או כדומה דכל אחד מהכלים הללו יש להם עבוד' מיוחדת אפשר שא"מ בלא העבודה זו ע"כ אינו מעכב מצוה כ"נ. וגם ודאי הכלים הצריכים לעבודה כגון מזרקים וכדומה דא"א לעבוד בלא הם בודאי מעכבין והם מדיני מצוה וז"פ. והנה מזבח הזהב והשלחן והמנורה והכיר ציורן ומקום הנחתן במקדש אבאר כ"א במקומו בעזה"י אך הארון ומזבח החיצון שהם דיני מצוה זו יתבארו כאן תוארם ומקומם בעזה"י.

והנה מכלי המקדש לעשות ארון וכפורת כמפורש בתורה אך עיקר עשיית הארון כדי שיהיו הלוחות מונחי' בתוכו כמבואר בפ' תרומה ונתת אל הארון כו' את העדות ובפסוק מלכים אין בארון רק שני לוחות העדות ובב"ב פ"ק יש פלוגתא ר"מ סובר דגם ס"ת הי' מונח בארון ושברי לוחות הי' מונח לכ"ע בארון וגם עמודים ע' שם מכל מקום עיקר עבור הלוחות אשר הדברות היה עליהם ובבית ראשון שנגנז ארון עם העדות בימי יאשיה המע"ה לא עשו עוד ארון ובבית שני לא הי' הארון כי למה צריך הארון כיון שנגנזו הלוחות גם כן אין מצוה לעשות ארון והארון אינו מעכב אף שהוא מדיני המצוה להר"מ מכל מקום יש הרבה דיני המצות שא"מ בדיעבד כמבואר בח"ז כ"פ ואנקוט חדא כגון מצות חליצה שמבואר בתורה דיני המצו' כגון חולצת וקוראה ורוקקה והרקיקה א"מ עי' ביבמות. והנה הר"מ כאן פ"ג כותב צורת המנורה באר היטב וגם צורת השולחן וצורת מזבח הזהב מקצר קצת וגם כותב קצת צורת הכיור ע"ש וצורת הארון וכלים לא כתב כלום ופשוט דכל אלו הכלים היה כל פעם אחרים בב"ש לא היה מכלים של בית ראשון ובימי חשמונאי' נאבדו הכלים שהיו כמו שמבואר דעשאו בתחלה מנורה של ברזל העשירו כו' אם כן צריכים לידע הדינים וגם היום אפשר שאם יתנו המלכיות רשות לבנות בית המקדש מצוה לבנות כמבואר במדרש בימי ריב"ח דנתנו רשות והתחילו לבנות. ועיין בס' כפות תמרים שהרבינו נתנאל בעל התוספות רצה לילך להקריב קרבנות בירושלים אם כן ה"ה לבנות בית המקדש (אף שלדעת הר"מ אינו כן ויבואר במק"א) אבל הארון תיכף כיון דנגנזו העדות ולא יתראו עוד עבה"ג בב"א ולא עשו מעולם ארון אחר חוץ מה שעשה משה במדבר וכשיבא הגואל ב"ב יתגלו הלוחות והארון א"כ אין צריך לכתוב הדינים של הארון. **ומכל מקום צ"ע כי ידוע שתורה"ק לא**

תסמוך המצות והדינים על ניסים עיין במפרשי התורה ובראשם הרמב"ן אם כן ודאי מצוה זו לדורות כמו שחשב הר"מ מצוה זו להנשא על הכתף וגם לאו דהסרת הבדים אף דלא יהיה הדברים עבה"ג כי עתה אין ארון בעוה"ר וכותב מה שהיה בזמן המקדש ויהיה בזמן המשיח אם כן דיני הארון גם כן היה נוהג בימי בית ראשון כגון אם נשבר הארון (אף שהיה מעשי אלקים מכל מקום התורה לא תסמוך דינים על ניסים) וגם לע"ל אפשר אם ישבור הארון ודאי מצוה לעשות ארון בשביל העדות ובאמת אירע זה בימי עלי שנשבה הארון לשרי פלשתים והיה שם זי"ן חדשים ע' בשמואל. ומבואר באגדה דשאל חטף הלוחות מיד גלית הפלשתי אם כן ודאי היה צריך אז לעשות ארון לצורך הלוחות ובימי המלך המשיח מהרה יגלה אפשר להיות איזה קלקול בארון אף שלא יהיה מכל מקום צריכין אנחנו לידע ויתר מזה הר"מ בהלכות כלי המקדש פ"א מביא היאך משרע"ה עשה שמן המשחה במדבר אף שמעולם לא נעשה שמן המשחה אחר חוץ משל מרע"ה ע"ש ובר"מ וכולו יהיה קיים לע"ל כמבואר בש"ס שנאמר שמן כו' ומכל מקום כתב תואר עשייתם מכל שכן כאן שלא מצינו הבטחה דארון יהיה קיים תמיד ויהיו מונחים הלוחות בארון זה והראי' בימי עלי כמ"ש אם כן צריכים אנחנו לידע ג"כ הצורה של הארון כמו כל הכלים ומה מעכב ומה אינו מעכב וצע"ק על הר"מ (וא"ל דשמן המשחה נ"מ דאסור לעשות כמתכונתו הא גם ארון אסור לעשות כמו היכל דוגמת היכל ואפשר דארון הוא עם כרובים כלי א' ואם כן כרובים בלא"ה אסור לעשות כמבואר במצות לא תעשון אתי וארון בלא כרובים אין איסור ואפשר דמותר וצ"ע) **ואכתוב תמונת הכלים בקיצור כדרכי בעזה"י** ועיין רש"י תרומה וכן תעשו פי' שאם יאבד וכו' כתבנית אלו וע"ס אוה"ח והבאתי לעיל.

5. שו"ת מהר"ם שיק יורה דעה סימן ריג

ויותר נראה דזה עצמו תליא בב' קיצין הנ"ל דאם יהי' קץ של בעתו יהי' הכל כסדר וכמו"ש הרמב"ם בהלכות מלכים הנ"ל אבל אם יהי' קץ של אחישנה אז יהא הכל במהירות ומהרה יבנה בית המקדש ביד"ש ויבוא משיח צדקינו והנה החשש לאסור לכהנים לשתות יין הוא רק אי מהרה יבנה בית המקדש אבל אם יהי' ע"י מלך המשיח כנ"ל צריך לזה שהי' זמן וכבר יצא יינם מהן וא"כ שני הגמרות א"ש דשם בתענית דע"כ החשש הוא על מהרה יבנה ביהמ"ק והיינו ע"י קץ של אחישנה וע"ז שפיר אמר רבי דתקנתו קלקולו דקלקול הדור הוא תקנתם דלא צריך לחוש ע"ז דהוא נגד חזקה הנ"ל:

אבל אכתי צריכין אנו לחוש בכל יום שיבוא ב"ד ע"י קץ בעתו אמנם אז שוב לא כל כך במהרה יבנה בית המקדש ושוב אין חשש לכהנים לשתות יין אבל אם אמר שיהי' נזיר ביום שב"ד בא צריך לחוש לקץ בעתו ולכך אסור לשתות בכל יום וא"ש (ועפ"י הנ"ל יש להסביר ג"כ כוונת הרמב"ם בפ"א מביאת מקדש הנ"ל להצילו מקושיות הראב"ד שהוא סובר ככל האמור למעלה אלא דס"ל דגם לקץ של אחישנה יש לן לחוש אף על גב דקלקול הדור הוא העומד לנגדו מ"מ אין אנו יודעין והנסתרות לה' אלקינו ולכל הפחות לכתחילה אין סומכין על החזקה ולכך כ' הרמב"ם טעם אחר דאם יבנה ביהמ"ק במהרה וכדעת הירושלמי הנ"ל עוד קודם ביאת ב"ד א"כ יהי' צריך עת לקבוע משמורת ואם יהי' כסדר בלא"ה ישהא זמן וא"ש):

6. שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן ה ד"ה (ג) וכלפי

(ג) וכלפי המעוררים שאעפ"י שאין נביא יש מ"מ מצוה של דרישה כדכתיב בדברים י"ב - ה': כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה. ודרשו בספרי: כי אם אל המקום וגו' על פי נביא יכול ימתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ומצוא ואח"כ יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד: זכור ה' לדוד אל כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב וכו'. **הרי שיש מצוה של דרישה לפני שמתגלה הנביא ומראה לנו יעו"ש ברמב"ן וכן ברמב"ן במדבר ט"ז - כ"א עיין שם.**

תפארת ישראל - בועז מסכת מידות פרק א אות א

(א) ומה שנזכר כאן ענין השמירה בריש מסכת מדות שהיא רק ללמדינו תבנית כל חלקי הביהמ"ק בבניינו, ומה שייך לזה ענין השמירה, שהוא כעין עבודה שם. נ"ל דמשום דכל עיקר לימוד מסכת זו, הוא שנשמרו בלבינו תבנית ואופן בניינו, למען דעת באיזה אופן יבנה לעתיד, (ואם שיהיה בו איזה שנויים, כפי אשר יורינו ה' אז). וכן כתב הרמב"ם בהקדמה למסכת זו. ויש ראייה לדבריו מהכתוב ביחזקאל (מ"ג פ"א) דכתיב וישמרו את צורתו ואת כל חוקותיו ועשו אותו. ואף על גב דבניין שלעתיד יבנה בידי שמים מאליו, (כרש"י ר"ה ד"ל ע"א, ובסוכה דמ"א א', ובתוס' בסוכה שם ובשבועות דט"ו ב'). **עכ"פ לרמב"ם הנ"ל שכתב שהלימוד ממסכת זו הוא למען ידעו איך יבנוה (וכן כתב ג"כ רש"י עצמו ביחזקאל שם), ע"כ צ"ל דהך דתנחומא שהביא תוס' (שבועות דט"ו ב) דלעתיד יבנה המקדש בידי שמים, דברי אגדה היא ואין למדין ממנה (כירושלמי פ"ו דפיאה) אלא ר"ל שהקב"ה יסייעם בדרך נס שיבנוהו. והא דאמרי' בשבועות (שם) דאבני בלילה או דאבני ביום טוב, ואין בניין ביהמ"ק בלילה ולא ביום טוב י"ל דע"פ הדיבור שאני. ובל"ז לפע"ד ל"מ קושית רש"י (ר"ה ד"ל ע"א) מדאין בניין ביהמ"ק דוחה יום טוב אינה חזקה כל כך, ד"ל שיבנוה נכרים כענין שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'. ואי משום לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו (כשקלים פ"א מ"ה). היינו בבונים משלהם. תדע דהרי שלמה המע"ה, ביקש מחירם שישלח מעבדיו**

לסייעו בבניין הבית. ואף על גב דנכרי אסור לכנוס אפילו לחיל, והוא מי' מעלות (כפ"ק דכלים), והרי מעלות דאורייתא הן (כיומא דמ"ד ב'), ואף דהשתא חרב המקדש, הרי קדושת המקדש קדשה לע"ל (כרמב"ם פ"ו מבחירה). ליתא. דהרי להראב"ד (בפ"ז מבחירה) קדושת חיל שאין נכרי נכנס לשם הוא מדרבנן, וכן כתב רכ"מ שם באין חולק. ועל כרחק הא דאמרי' ביומא הנ"ל דמעלות מדאורייתא, ר"ל יש מהן דאורייתא. א"כ כיון דרק מדרבנן הוא, לפיכך משום צורך גבוה לבנות המקדש, וודאי דחי דאורייתא לדרבנן. מיהו גם לרש"י שבאמת יבנה ביהמ"ק שלעתיד ע"י שמים ממש, צריכים אנו לשמור תבנית הבית כדי שיראו שנבנה השתא בנס כפי שהגיד להם הנביא כמה אלפים שנה מקודם, ויכירו אז ע"ז כי רוח ה' דבר בו, ואבותיהם אעפ"כ לא שמעו בקול הנביא ההוא, ועי"ז יכלמו מעונותיהם, וכמו שצוה יחזקאל הנביא ושמרו צורתו, ויכלמו מעונותיהם. ולפיכך מדנקט כל המסכת כדי שנשמור תבנית הבית, לכן מתחיל גם כן מהשומרים ששמרוהו בעת שהיה בנוי. וזהו שאמר הכתוב על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום (דהיינו בעת שהיה בנוי) וכל הלילה (דהיינו בעת שנחרב בעוונתו) תמיד לא יחשו שיבנה בב'.

7. רבינו בחיי ויקרא פרק יא פסוק ד - ט (פרשת שמיני)

ומדרש תנחומא: למה נמשלה מלכות זו לחזיר, שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר עליהן מדת הדין. ויש נוסחאות שכתוב בהן: שעתיד להחזיר העטרה ליושנה, והענין כי שני המקדשים נבנו ע"י ישראל, בית ראשון בנה שלמה שהוא מזרע יהודה, בית שני בנה זרובבל שהיה ג"כ מזרע יהודה, שנאמר: (זכריה ד, ח) "ידי זרובבל יסדו" וגו', ונעשה על ידי כורש שנתן רשות בזה, אבל הבית השלישי עתידה אומה זו לבנותו, וזהו שאמרו: עתיד להחזיר העטרה ליושנה, לפי שהוא החריבו.

ויש נוסחאות שכתוב: עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו לנו, וההמון מבינים שהחזיר יהיה טהור לישראל, אבל באור הענין על הכח שלו שהוא מצר לישראל, ולעתיד ישוב עם שאר כל הכחות לעזור ולתמוך לישראל כי ירבה השלום בעולם, שנאמר: (ישעיה יא, ו) "וגר זאב עם כבש" וגו', וכתוב: (ישעיה יא, ט) "לא ירעו ואל ישחיתו בכל הר קדשי".

8. בנין בית המקדש בזמן הזה הרב אביגדור נבנצל...

צורת בנין הבית

הלכך גם בנוגע לצורת בנין הבית יתכן שנוי ממצב שזכו למצב שלא זכו; אם זכו יש נחת רוח להקב"ה במעשה ידיהם, יזכו לבנות את המקדש בידיים של מטה, ואם לא זכו והגיע בכל זאת זמן הבית להבנות, יבנה בידיים של מעלה כביכול מן השמים או שיבננה המשיח העתיד להיות חכם יותר משלמה ונביא קרוב למשה.

עוד יש להעיר שהחינוך כתב (מצוה צה) על בנין המקדש שמצוה זו נוהגת בזמן שרוב ישראל על אדמתם. בזמננו כידוע אין רוב ישראל על אדמתם, ואם כן לכאורה אין מצוה זו נוהגת עכשיו.

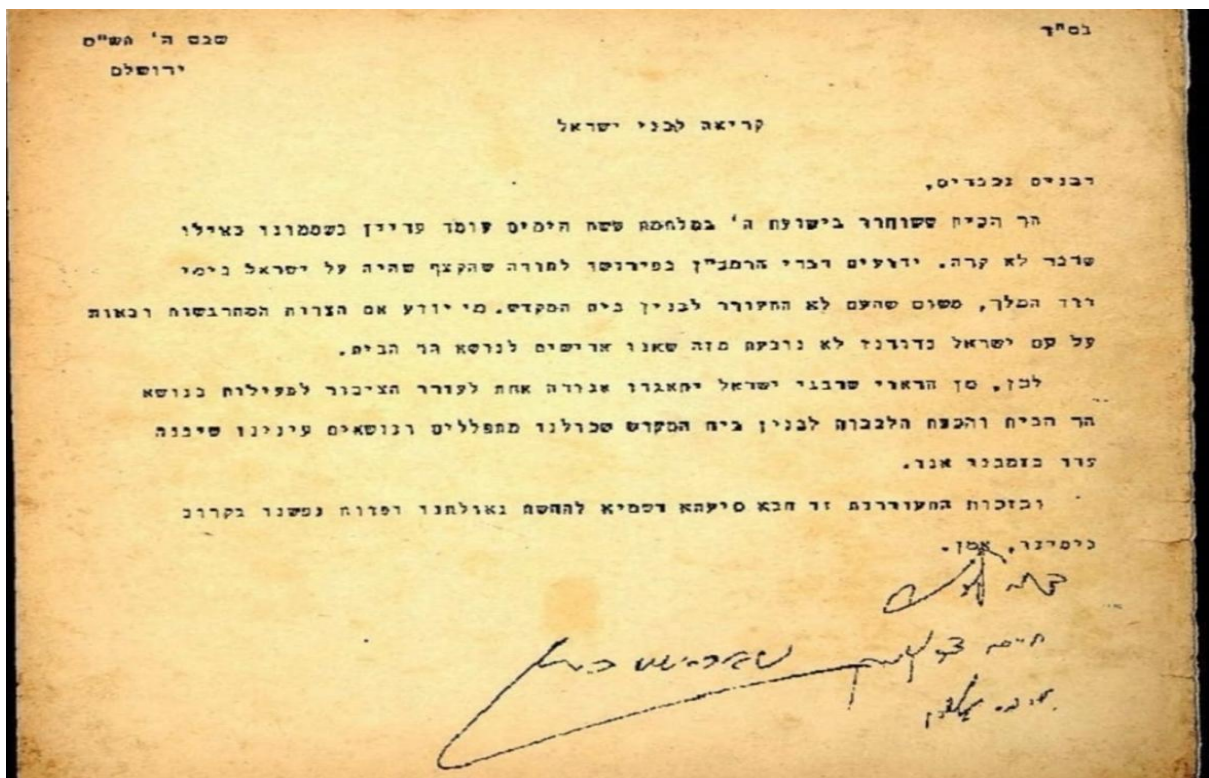
ויש לדון אם כוונת החינוך שאסור לבנות המקדש אם אין רוב ישראל על אדמתם או שאז אין חיוב. להצד השני, שאין חיוב, אפשר לבנות בזמן הזה בתורת רשות. גם בתחילת בית שני לא היו רוב ישראל על אדמתם ויתכן שבנו אז בתורת רשות. אך אולי בנו בית שני מפני שירמיה נביא שלא ימשך החורבן אלא שבעים שנה ועוד שחגי וזכריה נביאו בזמן הבנין לבנותו ולכן בנו אז בגדר הוראת שעה. החינוך, כדרכו, לא ציין מה מקור הלכה זו דבעינן רוב ישראל על אדמתם. שמעתי שהמקור בגמרא סנהדרין (דף כ א): שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה; הרי שמצות בנין

המקדש תלויה בביאת ישראל לארץ. אך צריך עיון למה לא הזכיר הרמב"ם את זה בהלכות בית הבחירה, אלא בריש הלכות מלכים בלבד.

בגמרא הנ"ל מבואר עוד שיש לקיים המצוות בסדר הזה: מינוי מלך תחילה, אחר כך מלחמת עמלק ובנין הבית בסוף. וצריך עיון שבבנין בית שני לא מינו מלך ולא מחו את עמלק עד שנתן אחשורוש דת להינקם מאויביהם, ואם כך, איך התחילו לבנות את הבית בזמן זרובבל? אך יתכן שאף שיש סדר למצוות הנ"ל, אין מעכבות זו את זו, כמו תפילין של יד ושל ראש, דשל יד קודמת, ומכל מקום אם אינו יכול להניח, של יד אינה מעכבת את של ראש. לכן הואיל והיו משועבדים למלכות פרס, התחילו במה שיכלו, דהיינו בנין הבית.

ובעל ישועות מלכו אומר שלא מקרי אין רוב ישראל על אדמתם אלא כשהמלכות בחוץ לארץ אינה מאפשרת לצאת משם, או שהמלכות בארץ ישראל אינה מאפשרת להיכנס לכאן. המלך כורש שלט בארץ ובגולה והתיר לכל הרוצה בכך לעלות, הרי מי שעלה עלה, ומי שלא עלה איבד את זכותו להימנות בגדר "רוב ישראל" לעניין זה. לדבריו לא מזדקק בימינו להתחשב באחינו בני ישראל הנמצאים בארצות הרווחה ואינם עולים, אלא במספר בני ישראל שבארץ ישראל מצד אחד, ושברוסיה ובארצות ערב מצד שני (שממש לא ניתן לעלות) ולפי היחס בין שתי קבוצות אלו יקבע אם רוב ישראל נמצאים כעת על אדמתם או לא.

הרה"ג ר' אליעזר יהודה ולדנברג שליט"א (כרם ציון, אוצר התרומות במאמר "מקדושת הארץ והמקדש" פרק ב) למד בדעת רגמ"ה [רבנו גרשום מאור הגולה] בשישים ריבוא מישראל מיקרו רוב ישראל. ולעניין דורנו, נראה שאי תליא קדושת הארץ בשישים ריבוא הכונה לשישים ריבוא כאלה שחלקו את ישראל בימי יהושע (ולא כרשות הרבים בשבת דתליא ברגלי הולכים), דהיינו גברים מבן עשרים עד בן שישים מ"ב שבטים. לפי זה לא נדע מספר בני ישראל בארץ לעניננו, כי כיום כולם ספק צאצאי גרים, ועיין פסחים פח א שיתכן שהיום הרוב גרים, ואילו הודאים הם כהנים ולויים.



9. מאמרי הראיה / חלק א / בחגיגת חנוכת בית הכנסת הגדול בתל-אביב

ישנם שני שמות שבהם מכנים בתי כנסיות בכתבי־הקודש "מקדש מעט" ו"מעון". על הפסוק ואהי לכם למקדש מעט" אומרים חז"ל: "אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל", ועל הפסוק "מעון אתה היית לנו" הם אומרים סתם: "אלו בתי כנסיות", והכוונה היא כנראה רק לבתי כנסיות שבארץ ישראל. כי בתי כנסיות שבבבל הם רק מקדש מעט ונבנו על תנאי ובאופן זמני ועומדים הם להקבע בארץ ישראל, אולם בתי הכנסיות שבארץ ישראל הם בבחינת מעון שלם וקבוע. וההבדל בין מעט לשלם איננו מעט כי אם הרבה מאד. כי הרי על האדם נאמר "ותחסרהו מעט מאלקים" והמעט הזה הוא לאין חקר ותכלית. ומשום כך גדול ערכו של הבית הגדול הזה שאנו מחנכים כיום, שישמש למעון של קדושה, תורה ותפלה לעיר העברית הזאת הגדולה לאלקים.

אמנם כבר עברו כעשרים שנה ליסוד העיר הזאת ועבודת הבנין של בית הכנסת הנהדר הזה נגמרה רק עכשיו. אבל ראשית כל, הלא היו גם עד כה עשרות בתי כנסיות בעיר, שבהם התפללו אלפים מישראל. ומלבד זה הרי כל מה שעבדו ועמלו בבנין העיר היהודית הזאת היה כהכנה והכשרה לבנין ה"מעון" הזה. זו היא הסגולה הישראלית לראות את האור האלקי הממלא את כל ההויה כולה ואת התכלית הצפונה במעמקי הראשית. ומשום כך כתוב בתורתנו "בראשית ברא אלקים". בתחלה נזכרה בריאת העולם ואח"כ שם אלקים, כי כל הבריאה כולה מספרת כבוד אלקים וגם כשאין מזכירים את שמו יתברך תיכף ברור שהוא יתגלה אחר כך. רק בזמן שתרגמו את התורה ליונית בשביל הגויים ראו חכמי ישראל צורך לשנות ולכתוב "אלקים ברא בראשית", כי מחשבתן של אומות העולם אינה מסוגלת לתפוס את המדרגה העליונה הזאת, שהיא רק חלקה של כנסת־ישראל.

את הדבר הזה אנו רואים גם בבנין בית־המקדש, כשדוד המלך אמר לנתן הנביא: "ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון אלקים בתוך היריעה" השיב לו הנביא בדבר ה': "הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צוית לרעות את עמי את ישראל לאמור: למה לא בניתם לי בית ארזים?" כאשר יגיע הזמן "ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד, ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה", אז תגיע השעה **לבנין בית המקדש**. וכל מה שעשה דוד המע"ה, כל המלחמות שנלחם עם אויבי ישראל לשבור את עולם מעל צוארינו ולהרחיב את גבול ארצנו, כל זה היה כהכנה והכשרה למטרה הגדולה של בנין בית־המקדש. וגם עכשיו כשזכינו לראות בראשית הגשמת יעודי נביאינו ורובות מאחינו נקבצים לארצנו לבנות שממותיה ולקומם הריסותיה וגם הקימו את העיר הגדולה הזאת, שהיא תפארת לארצנו ולישראל, הרי ברור שכל העבודות האלה הן מכשירים והכנה לקדושה הגדולה שעתידיה להתגלות כאן במהרה בימינו. כל עבודה חמרית שיהודי עושה בארץ ישראל, אם הוא חורש, זורע, נוטע, בונה או עובד להרחיב את החרושת והתעשייה בארצנו, הרי זה כהכנה לגלוי המדרגה הגדולה של רוחניות הצפונה בגאולת ישראל. ומשום כך לא היה האחור בבנין בית הכנסת הגדול הזה מעורר בנו דאגה יתרה, כי היינו בטוחים כי כל עבודת הבנין וההתפתחות הנפלאה של העיר הזאת היא הכנה לקדושה שתתגלה בבנין הגדול הזה.

ועתה הנה הגיעה השעה הגדולה הזאת ואנו זכינו לחוג את חנוכת בית הכנסת הזה, שהוא לא בבחינת "מקדש מעט", שנבנה על תנאי, כי אם בבחינת "מעון אתה היית לנו", מעון קבוע, ומכאן נלך בעז"ה אל הבית הגדול והקדוש שיבנה במהרה בקרוב.

(ההד, אייר, תר"ץ)

10. שמונה קבצים / קובץ ו / ריא.

ריא. בחוץ לארץ אין מתגלה כי אם הערך של המעשה, ובארץ ישראל הערך של הדיבור, ובבית המקדש הערך של המחשבה. מפני קדושת בית המקדש המתנוצצת בארץ ישראל, כדברי התוספות בפרק קדשי קדשים, שעיקר קדושת ארץ ישראל היא מפני קדושת בית המקדש, מתגלה קדושת המחשבה בכל ארץ ישראל, וגם בזמן הזה יש קצת רושם ממנה, כי קדושתן אף שהן שוממין. ובחוץ לארץ מתגלות התנוצצות קטנות של אלו הערכים, הנעלמים, כמאן דחזי בתר כותלא, מפני הצפיה הגדולה לתשועת ד', לבנין הארץ, ולשיבת ישראל לארץ ישראל, ולבנין בית המקדש, הקשורה בלבן של ישראל. לכל מי שמצפה יותר לישועה, ערכי הדיבור והמחשבה מתגלים לו ביותר, ומעטרים את ערכי המעשה שלו. על כן נסמכו שאלות, פלפלת בחכמה וצפית לישועה זו לזו.

11. מציאות קטן / קמ

מ"ש (ברכות ג, א) ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגלתי את בני לבין אומות העולם.

וכבר כתבתי (סי' קלו) ענין שאגתו ית', וכאן דיבר שלשה פרטים. דהנה בזמן שישראל עושים רצונו ית' מכינים עצמם שראויים הם להשראת שכינתו בתוכם. וכשאינם כראוי, זאת טובתם הרחוק כביכול ממנו יתעלה, וכמו שכתוב (שמות לג, ה) 'רגע אחד אעלה' כו'. והנה שלשה מדרגות יש בעבודת השי"ת זו למעלה מזו. האחת היא אהבה, עבודה מאהבה שהיא בודאי עבודה תמה ועל ידה ישראל זוכים לכל טוב. פחותה ממנה היראה, מכל מקום כיון שהלב עושה לשם שמים גם כן הוא טוב. פחות מזה הוא שלא לשמה, אף על פי שהיא מדרגה שפלה מאד, מכל מקום הותרה מדברי חז"ל (פסחים נ, ב) יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה כו'. והנה נגד אלו השלש מדרגות ישנם שלושה עניינים שישראל מצווים. נגד האהבה זוכים להשראת השכינה ביניהם בביהמ"ק בקביעות, אמנם גם בהחסר האהבה, אבל מכל מקום יראת ד' עומדת, נהי שאינו מועיל לגילוי שכינה, מכל מקום זה יספיק שיעמוד על כל פנים בית המקדש [בכבוד?] ויהיה שם ד' נקרא עליו בהסתתר. אבל ח"ו כשמתרוקן הלב מיראה, אז אין זכות גם לעמידת עצם המקדש, כי ודאי קרבן שלא לשם ד' לא ירצה כלל, מכל מקום אם בפועל המעשים יהיו הגונים היה מועיל שלא תקיא הארץ אותם, שהיא מקיאה רק עוברי עבירה בפועל (ויקרא יח, כח).

אבל כאשר שלושה אלה עשו נאבד האהבה. לעומת זה אומר הקב"ה, החרבתי את ביתי, הכונה שנעשה חרב מאין דיורין, שסילקתי שכינתי ממנו, מצד חסרון האהבה. וכשנחסר היראה גם כן אזי אין לי חפץ בקורבנות, שרפתי את היכלי, העצים והאבנים גם כן, כי אין בו חפץ. ומכל מקום עדיין היו יכולים להשאר על אדמתם גם בהיותם מתנהגים על פי התורה שלא לשמה, וכדברי חז"ל (איכ"ר פתיחתא ב) הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו. אבל כאשר המעשים בפועל גם כן נתקלקלו על כן הגליתי אתם לבין האומות.

ואולי י"ל שהוא הדרגה גם לדרך התיקון. שאם ישובו כלל ישראל לעשות כל התורה כולה, ולהזהר בפיקודיה ולימודה גם שלא לשמה, יספיק לקיבוץ גלויות. וכאשר יזכו ליראה, יזכו לבנין בית המקדש. אבל לא תהי' שריית השכינה עד שיזכו לאהבת השי"ת. השי"ת ברחמיו יזכנו לזה. ותחזינה עינינו בשובו ברחמים לציון.

